

صفات و ویژگی‌های نفوس ممدوحه و مذمومه در قرآن

هرکس می‌تواند روح خود را از آلودگی‌ها برکنار داشته و آن را به سوی مرتبه کمال رهنمون سازد هر کودکی در اوایل زندگی خود چگونه دارای روحی ساده و بی‌آلایش است و به مرور زمان با برخورد به عوالم گوناگون یا جهت اعزاف را می‌پیماید و یا در طریق صلاح و نیکویی قدم می‌گذارد.

هرکس می‌تواند روح خود را از آلودگی‌ها برکنار داشته و آن را به سوی مرتبه کمال رهنمون سازد هر کودکی در اوایل زندگی خود چگونه دارای روحی ساده و بی‌آلایش است و به مرور زمان با برخورد به عوالم گوناگون یا جهت اعزاف را می‌پیماید و یا در طریق صلاح و نیکویی قدم می‌گذارد.

اقسام نفس

روح آدمی قابل هرگونه پرورش و تربیت و یا انحراف و کج‌روی است، همان طور که در بحث تزکیه نفس گفته می‌شود هرکس می‌تواند روح خود را از آلودگی‌ها برکنار داشته و آن را به سوی مرتبه کمال رهنمون سازد هر کودکی در اوایل زندگی خود چگونه دارای روحی ساده و بی‌آلایش است و به مرور زمان با برخورد به عوالم گوناگون یا جهت انحراف را می‌پیماید و یا در طریق صلاح و نیکویی قدم می‌گذارد. چون نیرو و قدرت نفس از زمانی آغاز به کار می‌کند که نوجوانان ممیز کارهای خوب و بد خود بوده و صاحب اختیار و مکتب باشد.

نفوس ممدوحه در قرآن

نفس بذاته واحد است و هر فردی واجد یک نفس است؛ ولی چون نفس متأثر از عوامل مختلف است و انسان هم موجودی است مختار که در واقع خود مدیر و مدبر امور است حیات خود در طول اراده خداست و نفس هم دارای دو جهت است که یکی روی به سوی نور عالم علوی دارد و دیگر جهت به عالم طبیعت (دنیا) متمایل است. طبیعی است که چنین نفسی دارای حالات گوناگون باشد و برای هر یک از آن حالات در قرآن کریم نامی خاص وضع شده است. در این‌جا به هریک از حالات نفس اشاره‌ای خواهد شد

نفس مطمئنه:

این مرحله طمأنینه و سکینه قلبی است که در حدّ اعلای آن اولیاء الله و ائمه معصومین از آن برخورد دارند از این نفس برتر و بالاتر در قرآن کریم نفسی را نمی‌شناسیم. نفس مطمئنه نقطه اوج عزّت نفس انسانی است. در بین مراحل مختلف نفس انسانی فقط مطمئنه مورد خطاب مستقیم در قرآن کریم واقع شده است.

یا ایتها النفسُ المطمئنة ارجعی الی ربک راضیة مرضیة

نفس ملهمه:

یکی دیگر از حالات نفس که در نزد خداوند تعالی پسندیده مرضی درگاه اوست نفس ملهمه می‌باشد، نفس زکیه ملهمه موجب فلاح و رستگاری است.

و نفس و ما سَوَّیْهَا فَالْهَمَّهَا فَجَوَرَهَا وَ تَقْوِیْهَا قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكَّیْهَا وَ سَوَّیْهَا سَوَّیْتُهَا وَ اَنَکَ أَنْ رَا سَامَانَ دَادَ... به راستی هرکس آن را پاکیزه داشت رستگار شد.

آیات فوق حاکی از داشتن زمینه پذیرش زیبایی و زشتی یعنی جهات دوگانه نفس انسان است. از این نفس به زکیه می‌توان تعبیر کرد.

این اصطلاح مذهبی است که عرفا و فلاسفه اسلام به کار دارند. نفس انسان در مقام تَلَّوْ نور قلب از غیب برای اظهار کمال آن و ادراک قدرت عاقله به وخامت عاقبت و فساد احوال آن، نفس لوامه گویند.

صفات و ویژگی‌های نفوس ممدوحه در قرآن

سلیم:

گرچه در قرآن کریم نفس سلیم به صراحت نیامده، ولی قلب سلیم فراوان در قرآن تکرار شده است. همان طور که گفته شد کلمه قلب در قرآن از جمله کلماتی است که مترادف روح و نفس انسان است.

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ روزی که مال و پسران سود ندهد، مگر آن که کسی دل پاک و پیراسته از شک و ریب به نزد خداوند آورد.

در روایات آمده که:

الْقَلْبُ سَلِيمٌ الَّذِي يُلْقَى رَبُّهُ وَ لَيْسَ فِيهِ أَحَدٌ سِوَاَهُ قَلْبِ سَلِيمٍ آن قلبی است که خدای خویش را ملاقات می کند در حالی که احدی غیر از خدایش را در آن جا راه نداده است.

مهدی:

چون کتاب خدا جزء برای هدایت خلق نازل نشده است، لذا هرکس که زمینه هدایت را در خود فراهم سازد خداوند هم قلب و نفس او را هدایت خواهد کرد و آن نفس را برای پذیرش احکام، اوامر الهی و راهنمایی های پیشوایان دین مستعد و مهیا خواهد ساخت.

سوره تغابن (آیه 11):

و من يُؤْمِن بالله يَهْدِ قَلْبَهُ هرکس به خداوند ایمان آورد، خداوند قلب و نفس او را هدایت می نماید.

چون شرط هدایت قلب ایمان به خداست، و یا ایمان به خدا عامل هدایت قلب است، پس این قلب و نفس در مرحله ای قرار دارد که مورد عنایت و الطاف حق تعالی است.

منیب:

از صفات و ویژگی های نفس لوامه است که بعد از ارتکاب معاصی و ملامت نفس لوامه در درون فرد ایجاد می گردد، به طوری که صاحب آن را به تضرع به درگاه خدا می کشاند. راغب می گوید:

و الى إِبَابَةٍ إِلَى اللَّهِ الرَّجُوعُ إِلَيْهِ بِالتَّوْبَةِ وَ اخْلَاصِ الْعَمَلِ
انابه به سوی خدای تعالی عبارت از برگشت به سوی خدای با توبه به عمل خالص از شک و ریب و ریا است.

قلب و نفس که حالات انبه بر آن عارض گردد و لطیف و پاک خواهد شد به طوری که لطافت و رقت آن جتت و نعمات الهی را در آخرت و سلام و تحیات ذات حق را برای صاحب خود به ارمغان می آورد.

من حَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ وَ جَاءَ بِقَلْبٍ ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذَلِكَ يَوْمَ الْخُلُودِ همان کسی که به نادیده از خداوند رحمان بیمناک باشد، و دلی پر انبت پیش آورد. گوئیم به سلامت دامن و امانت وارد آن بهشت شوید، که این روز آغاز جاودانگی است.

نفوس مذمومه در قرآن

همین نفس که در قرآن بسیار به کرامت و شرافت و احترام از آن یاد شده، چنان مذمت می گردد که صاحب آن را به خانه ای تشبیه کرده اند که سگ ها در آن بیت اسکان یافته اند.

در تفسیر فرمایش رسول اکرم که فرمود:

و لَا يَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ فرشتگاه داخل خانه ای که سگ در آن باشد نمی شوند.

همان طوری که شناخت راه حق بدون راهنمایی مکتب وحی و استادی خاندان رسالت و نبوّت ممکن نیست، در شناخت باطل راه هموار و اشتیاق فراوان و حرکت در این راه آسان‌تر خواهد بود.

شدت دنیا طلبی در انسان که خود رأس هر خطیئه‌ای است و اغوای شیطان که دشمن قسم خورده ماست.

قَالَ فَبِعَرْيِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ شَيْطَانٌ گفـت پروردگارا به عزت تو قسم جزء بندگان مخلص تو و گرنه تمام خلق را گمراه خواهم کرد، و دام‌هایی دیگر عوامل مهم میل نفس به سیئات است.

قرآن کریم می‌فرماید:

و مَا أَجْرِيْ نَفْسِيْ إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيْ یوسف گفت: من هرگز نفس خویش را از عیب مبرا نمی‌دانم، زیرا نفس امّاره انسان را به کارهای زشت وامی‌دارد جز آن‌که خدا به لطف خود بر من رحم کن.

صفات و ویژگی‌های نفس امّاره

نفس مریض شنیدن سخن حق بر ذائقه‌اش تلخ است. همان طوری که عدم مراجعه بیمار به پزشک موجب تسلط مرض به بیمار خواهد شد، صاحبان نفوس مریض هرچه از طبیبان خود دوری‌گزینند بر شدت مرض قلبی آن‌ها افزوده خواهد شد.

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ قلوب و نفوس ایشان مریض است، پس خدا هم بر مرض قلبی آن‌ها بیفزاید و آن‌ها راست عذاب دردناک.